

Andrzej SŁAWIŃSKI

sao23061989@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-2811-3221>

<https://doi.org/10.34739/dsd.2023.02.06>

MISJA DORADCZA UNII EUROPEJSKIEJ NA RZECZ REFORMY CYWILNEGO SEKTORA BEZPIECZEŃSTWA NA UKRAINIE (EUAM UKRAINE)

ABSTRAKT: W artykule, na przykładzie misji doradczej Unii Europejskiej na rzecz reformy cywilnego sektora bezpieczeństwa na Ukrainie (EUAM Ukraine), przeprowadzono analizę mechanizmu działania misji oraz jej roli w procesie reformowania cywilnego sektora bezpieczeństwa na Ukrainie w latach 2014-2022. W ramach badań nad powyższą problematyką przeanalizowano uwarunkowania dotyczące podjęcia przez UE decyzji w sprawie utworzenia misji oraz przedstawiono podstawy prawne jej uruchomienia, status, cele, mandat, strukturę dowodzenia, finansowanie i przebieg.

SŁOWA KLUCZOWE: EUAM, reforma cywilnego sektora bezpieczeństwa, Unia Europejska, Ukraina

EUROPEAN UNION ADVISORY MISSION FOR CIVILIAN SECURITY SECTOR REFORM IN UKRAINE (EUAM UKRAINE)

ABSTRACT: In this article, using the example of the European Union Advisory Mission for the Reform of the Civilian Security Sector in Ukraine (EUAM Ukraine), the author analyzed the mechanism of operation of the mission and its role in the process of reforming the civilian security sector in Ukraine in 2014-2022. As part of the research on the above issues, the author analyzed the conditions for the EU's decision to establish the mission and presented the legal basis for its launch, status, goals, mandate, command structure, financing, and its course.

KEYWORDS: civilian security sector reform, EUAM, European Union, Ukraine

WPROWADZENIE

Zaangażowanie operacyjne Unii Europejskiej (UE) jest jednym z najważniejszych przejawów jej skuteczności na forum międzynarodowym. Przeprowadza ona nie tylko na terytorium Europy, ale i poza nią operacje cywilne i wojskowe, które są elementem wspólnej polityki bezpieczeństwa i obrony (WPBiO)¹. UE dąży do wsparcia procesu reform, promowania traktatowych wartości, gwarantowania pomocy w różnych obszarach, podejmując w tym celu działania operacyjne, dyplomatyczne i oferując wsparcie finansowe. Dążenie to opiera się na zapisach strategii bezpieczeństwa UE, które określają, że tylko takie podejście może mieć pozytywny wpływ na kwestię bezpieczeństwa. Wśród licznych rodzajów operacji UE podejmowanych

¹ R. Zięba, *Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej*, Warszawa 2007, s. 77.

w ramach WPBiO na szczególną uwagę zasługują misje doradcze dotyczące reform sektora bezpieczeństwa. Celem tego rodzaju misji jest pomoc państwom, które są pogrążone w kryzysie politycznym². W misjach tego typu biorą udział głównie doradcy zajmujący się zarządzaniem kryzysowym i monitorowaniem wewnętrznej sytuacji w sektorze bezpieczeństwa.

Obecnie trudno znaleźć całościową i powszechnie uznaną definicję reformy sektora bezpieczeństwa. Rada Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych określa, że dla reformy sektora bezpieczeństwa „istotne znaczenie ma wzmocnienie pokoju oraz stabilności, praworządności i dobre zarządzanie, umocnienie i legitymizacja uprawnionego organu państwa, a także zapobieganie powrotu sytuacji konfliktowej”³. Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju definiuje reformę sektora bezpieczeństwa jako „mającą na celu wzrost zdolności państw do zaspokojenia potrzeb w zakresie bezpieczeństwa w ich społeczeństwach, w sposób zgodny z normami demokratycznymi, a także zasadami racjonalnego zarządzania, przejrzystością oraz praworządnością”⁴. Na podstawie powyższych definicji można sformułować tezę, że reforma sektora bezpieczeństwa polega na przekształceniu różnego rodzaju organów i instytucji, procesów, a także postaw wpływających na bezpieczeństwo państwa w taki sposób, aby cały sektor bezpieczeństwa mógł funkcjonować efektywnie i zgodnie ze standardami demokratycznymi oraz z zasadami właściwego zarządzania, tworząc w rezultacie mocny i spójny fundament bezpieczeństwa państwa oraz jego obywateli. Ponadto reforma sektora bezpieczeństwa ma za zadanie wykreowanie bezpiecznego środowiska, które mogłoby sprzyjać jego rozwojowi. Do podmiotów zaangażowanych w tworzenie bezpiecznego środowiska należy zaliczyć nie tylko takie instytucje państwowe, jak na przykład policja czy siły zbrojne, lecz także organy prawodawcze, wykonawcze, wymiar sprawiedliwości oraz organizacje społeczeństwa obywatelskiego. Ponadto istotnymi elementami w tym kontekście są: ustanowienie odpowiedniego cywilnego nadzoru nad powyższymi podmiotami oraz demokratyczne zarządzanie całym sektorem publicznym. Należy więc zaznaczyć, że reforma sektora bezpieczeństwa jest całościową koncepcją, która dotyczy wielu dziedzin.

Misja EUAM Ukraine jest jednym z przykładów aktywnej postawy Unii Europejskiej w zakresie reformy cywilnego sektora bezpieczeństwa na Ukrainie. UE w znaczący sposób przyczynia się do procesu reformowania tego sektora. Na tle uwarunkowań politycznych, społecznych oraz gospodarczych zadanie to z założenia nie może być proste.

Celem niniejszego artykułu jest analiza mechanizmu działania misji doradczej UE EUAM Ukraine oraz jej roli w reformowaniu cywilnego sektora bezpieczeństwa na Ukrainie. Autor niniejszego opracowania podjął próbę udzielenia odpowiedzi na pytanie: Jak wygląda mechanizm działania misji EUAM Ukraine oraz w jakim zakresie ta misja wpływa na proces reformowania cywilnego sektora bezpieczeństwa? W procesie badań analizie i ocenie poddano

² B. Przybylska-Maszner, *Misje cywilne Unii Europejskiej*, Poznań 2010, s. 8.

³ Report “*Security Sector Reform in post-conflict states critical to consolidating peace*”, Security Council, SC/8958, <http://www.un.org/News/Press/docs/2007/sc8958.doc.htm> (4.07.2023).

⁴ OECD DAC Handbook on Security System Reform. Supporting Security and Justice, OECD, Paris 2007, s. 21, <http://www.oecd.org/dataoecd/43/25/38406485.pdf> (17.06.2023).

treści oficjalnych dokumentów, w tym aktów prawnych Ukrainy i Unii Europejskiej, dotyczących misji EUAM Ukraine oraz skonfrontowano je z praktyką realizacji misji w latach 2014-2022. Poza tym ważnym źródłem informacji były opracowania naukowe poświęcone powyższej problematyce, w tym między innymi monografie oraz artykuły naukowe, publikowane zarówno w Polsce, jak i na Ukrainie. W ramach niniejszego opracowania przeprowadzono analizę czynników warunkujących podjęcie przez Unię Europejską decyzji w sprawie uruchomienia misji doradczej na Ukrainie. Ponadto, w kolejnej części artykułu, zaprezentowano podstawy prawne funkcjonowania misji, jej status, cele, mandat, strukturę dowodzenia, jej finansowanie oraz przebieg. W końcowej części opracowania przedstawiono podsumowanie i wnioski w odniesieniu do badanych zagadnień.

PRZYCZYNY UTWORZENIA MISJI EUAM UKRAINE

Jedną z cech, która wyróżnia misje cywilne podejmowane w ramach WPBiO jest z reguły dość złożony zbiór przyczyn, które prowadzą do ich organizacji⁵. W przypadku misji EUAM Ukraine jest podobnie, wstępna analiza wskazuje na dwa zespoły czynników, które mogą wyjaśniać motywy zaangażowania się Unii Europejskiej we współpracę z rządem Ukrainy w zakresie reformy cywilnego sektora bezpieczeństwa. Należą do nich, po pierwsze, sytuacja wewnętrzna Ukrainy, w szczególności kondycja cywilnego sektora bezpieczeństwa, po drugie, postawa społeczności międzynarodowej, w szczególności UE wobec tejże sytuacji.

Na przełomie 2013-2014 roku ukraińskie społeczeństwo podczas rewolucji godności wyraźnie wyraziło swoją wolę integracji z Unią Europejską, było to przełomowe wydarzenie zmieniające kierunek polityczny Ukrainy. Po aneksji Półwyspu Krymskiego przez Federację Rosyjską w lutym 2014 roku oraz rozpętanu przez nią wojny na wschodzie Ukrainy jednym z pierwszych kroków ukraińskiego rządu było przeprowadzenie przedterminowych wyborów prezydenckich oraz parlamentarnych. Powyższe wydarzenia wywołały kryzys polityczny, społeczny i gospodarczy na Ukrainie oraz znacząco wpłynęły na sytuację geopolityczną w regionie, a także na bezpieczeństwo kraju. Kolejnym krokiem w zakresie integracji z UE było wprowadzenie w państwie niezbędnych reform. W tym kontekście reforma w sektorze bezpieczeństwa cywilnego została uznana przez ukraiński rząd za jeden z priorytetów.

Można odnieść wrażenie, że uruchomienie misji EUAM Ukraine było natychmiastową reakcją Unii Europejskiej na działania zbrojne Federacji Rosyjskiej na Ukrainie, ale nie jest to do końca prawdą. Zgodnie z koncepcją strony ukraińskiej misja miała mieć charakter obserwacyjny na wzór tej, którą później utworzyła Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie na granicy z czasowo okupowanymi terytoriami obwodów ługańskiego i donieckiego. Innymi słowy, pierwotną propozycją ukraińskiego rządu było powołanie misji regionalnej oraz obserwacyjnej. Jednak pomysł obecności misji UE we wschodnich regionach Ukrainy nie spotkał

⁵ X. Kurowska, *The Role of ESDP Operations*, [w:] M. Merlingen, R. Ostrauskaite (eds.), *European Defence and Security Policy. An Implementation Policy*, Abingdon 2008, s. 32.

się z aprobatą wszystkich państw członkowskich Unii jako zbyt prowokacyjny wobec Federacji Rosyjskiej. Z tego powodu Polska, Wielka Brytania i Szwecja przedstawiły kompromisowe rozwiązanie, które zaakceptowały wszystkie państwa członkowskie. Zaproponowano, aby misja była cywilna, a nie wojskowa oraz miała charakter doradczy, a nie monitorujący czy wykonawczy⁶.

Przedstawiona powyżej sytuacja stała się jedną z przyczyn zainicjowania przez Unię Europejską procesu wsparcia dla Ukrainy. UE uznała, że warunkiem udzielenia pomocy będzie podjęcie przez rząd Ukrainy kroków zmierzających do wprowadzenia uznanych standardów w obszarze funkcjonowania cywilnego sektora bezpieczeństwa. Punktem wyjściowym byłoby wykazanie przez ukraiński rząd gotowości przeprowadzenia niezbędnych reform, a także podjęcie współpracy z instytucjami, które oferują wsparcie w tego typu przedsięwzięciach. Władze Ukrainy dojrzały do takich decyzji w 2014 roku, podejmując wstępne prace, które były ukierunkowane na modernizację cywilnego sektora bezpieczeństwa, co stworzyło perspektywy dla niezbędnych przeobrażeń w tym obszarze. Należy zaznaczyć, że wskazane uwarunkowania nie są kompletne, jednakże pozwalają zrozumieć motywy, jakimi kieruje się Unia Europejska w kwestii dotyczącej podjęcia decyzji o utworzeniu misji cywilnej EUAM Ukraine.

PODSTAWY PRAWNE URUCHOMIENIA MISJI ORAZ JEJ STATUS

W 2014 roku po rewolucji godności zaistniała konieczność jak najszybszego przeprowadzenia na Ukrainie reformy instytucji państwowych, w tym sektora bezpieczeństwa cywilnego przy zaangażowaniu w ten proces zagranicznych ekspertów. W tym celu podczas spotkania Grupy Przyjaciół Ukraina – UE Andrij Deszczyca, pełniący wówczas obowiązki ministra spraw zagranicznych Ukrainy, podniósł kwestię możliwości uruchomienia na Ukrainie misji UE w ramach WPBiO⁷. Po uzyskaniu aprobaty ze strony rządu ukraińskiego Rada do spraw Zagranicznych UE w lipcu 2014 roku podjęła decyzję o rozmieszczeniu misji doradczej UE na Ukrainie.

Podstawą prawną uruchomienia misji doradczej Unii Europejskiej na rzecz reformy cywilnego sektora bezpieczeństwa na Ukrainie była Decyzja Rady 2014/486/WPZiB z dnia 22 lipca 2014 roku w ramach mechanizmu WPBiO UE⁸. Decyzja ta przewidywała początkowo 24-miesięczny czas trwania misji liczony od daty jej powstania. Etap realizacji misji został poprzedzony etapem przygotowawczym mającym na celu stworzenie odpowiednich warunków do jej rozmieszczenia pod względem logistycznym, infrastrukturalnym i bezpieczeństwa⁹. Mimo że personel misji był obecny na Ukrainie już od sierpnia 2014 roku, uważa się, że

⁶ *Analitична записка заступника директора Інституту світової політики [Аналитична записка заступника директора Інституту світової політики]*, <http://iwp.org.ua/publication/pershij-rik-euam-v-ukrayini-ambitsiyi-proty-realnosti/> (19.07.2023).

⁷ *Lyst Ministra zakordonnykh sprav Ukrayiny do Vysokoho Predstavnyka Yevropeys'koho Soyuzu iz zakordonnykh sprav i polityky bezpeky vid 11 lypna 2014 roku [Лист Міністра закордонних справ України до Високого представника Європейського Союзу із закордонних справ і політики безпеки від 11 липня 2014 року]*.

⁸ Decyzja Rady 2014/486/WPZiB z dnia 22 lipca 2014 r. w sprawie misji doradczej Unii Europejskiej na rzecz reformy cywilnego sektora bezpieczeństwa na Ukrainie (EUAM Ukraine).

⁹ *Ibidem*, art. 4, ust. 2.

rozpoczęła ona swoją działalność jednocześnie ze zdobyciem wstępnej zdolności operacyjnej 1 grudnia 2014 roku. Jednak pełną zdolność operacyjną osiągnięto 1 czerwca 2015 roku, po przybyciu w rejon działania misji większej liczby personelu. Należy zaznaczyć, że mandat misji był kilkakrotnie przedłużany oraz rozszerzany w celu zwiększenia jej skuteczności i możliwości reagowania na nowe wyzwania. Obecny mandat jest ważny do 31 maja 2024 roku, jednak obserwując bieżącą sytuację w regionie, możemy przypuszczać, że misja nie zrealizuje całości postawionych przed nią zadań w wyznaczonym terminie.

Kwestie związane z rozmieszczeniem oraz funkcjonowaniem misji reguluje Porozumienie pomiędzy Ukrainą i Unią Europejską w sprawie statusu misji doradczej UE na rzecz cywilnego sektora bezpieczeństwa na Ukrainie, podpisane w Brukseli 17 listopada 2014 roku przez Ministra Spraw Zagranicznych Ukrainy Pawła Klimkina i Wysokiego Przedstawiciela UE do spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa Federica Mogheriniego¹⁰. Rada Najwyższa Ukrainy 4 lutego 2015 roku ratyfikowała powyższe porozumienie. Określono w nim kwestie związane z identyfikacją personelu misji, zasadami przekraczania granic i poruszania się w obrębie kraju, zakresem immunitetów i przywilejów przyznawanych personelowi misji przez kraj przyjmujący, bezpieczeństwem, współpracą oraz dostępem do informacji¹¹.

CELE MISJI ORAZ JEJ MANDAT

EUAM Ukraine jest niewykonawczą misją cywilną realizowaną w ramach WPBiO, zajmującą się doradztwem i mentorowaniem na rzecz właściwych ukraińskich organów i instytucji. Misja ma na celu udzielanie strategicznego wsparcia w zakresie reformy cywilnego sektora bezpieczeństwa, wspieranie procesu reform poprzez doradztwo, realizację szkoleń i projektów, a także zacieśnianie współpracy i wzmacnianie koordynacji, tak aby zapewnić zgodność działań reformatorskich z działaniami podejmowanymi przez rząd Ukrainy oraz instytucje międzynarodowe¹².

Misja uznaje za cywilny sektor bezpieczeństwa wszystkie instytucje, które są odpowiedzialne za ochronę porządku publicznego i praworządności. Zaliczamy do nich między innymi: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Ukrainy, Ministerstwo Sprawiedliwości, Policję, Straż Graniczną, Służbę Celną, Służbę Bezpieczeństwa Ukrainy, Prokuraturę Generalną, Wyspecjalizowaną

¹⁰ Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Союзом щодо статусу Консультативної місії Європейського Союзу з реформування сектору цивільної безпеки України (КМЄС в Україні)», Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13 [Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Союзом щодо статусу Консультативної місії Європейського Союзу з реформування сектору цивільної безпеки України (КМЄС в Україні)», Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13].

¹¹ Угода між Україною та Європейським Союзом щодо статусу Консультативної місії Європейського Союзу з реформування сектору цивільної безпеки України (КМЄС в Україні), Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 984_012, [Угода між Україною та Європейським Союзом щодо статусу Консультативної місії Європейського Союзу з реформування сектору цивільної безпеки України (КМЄС в Україні), Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 984_012].

¹² Decyzja Rady 2014/486/WPZiB z dnia 22 lipca 2014 r. w sprawie misji doradczej Unii Europejskiej na rzecz reformy cywilnego sektora bezpieczeństwa na Ukrainie (EUAM Ukraine), art. 2.

Prokuraturę Antykorupcyjną, Narodowe Biuro Antykorupcyjne Ukrainy, Narodową Agencję do spraw Przeciwdziałania Korupcji oraz inne organy władzy wykonawczej i sądowniczej¹³.

W początkowej fazie działania misji w 2015 roku doszło do pierwszych zmian w jej mandacie. Spowodowane one były niedostatecznymi efektami przedsięwzięć przez nią podejmowanych, a także potrzebą zwiększenia znaczenia misji w odniesieniu do innych organizacji, które uczestniczą w procesie reformowania ukraińskich służb. Doradztwo na poziomie strategicznym było niewystarczająco skuteczne, szczególnie kiedy porównujemy je z rzeczywistą pomocą szkoleniową czy finansową ze strony innych organizacji międzynarodowych, takich jak na przykład Program Narodów Zjednoczonych do spraw Rozwoju. Zmiana mandatu misji umożliwiła podjęcie pracy na poziomie operacyjnym, czyli bezpośrednio z zainteresowanymi organami oraz prowadzenie szkoleń, a także realizację różnego rodzaju projektów finansowanych z budżetu misji. Powyższe zmiany wpłynęły na zwiększenie znaczenia misji oraz pozwoliły na wyczerpującą identyfikację potrzeb organów i instytucji znajdujących się w obrębie jej zainteresowania.

Obecny mandat misji obejmuje lata 2021-2024, ale już w 2022 roku doszło w nim do zmian. Spowodowane one były koniecznością uwzględnienia nowych wyzwań związanych z pełnoskalową inwazją Federacji Rosyjskiej na Ukrainę 24 lutego 2022 roku, a także przyznaniem jej w czerwcu 2022 roku statusu kandydata do członkostwa w Unii Europejskiej. W marcu 2022 roku mandat misji został rozszerzony o działania na rzecz wsparcia granic poprzez wdrażanie środków w zakresie zintegrowanego zarządzania granicami oraz reformy celnej¹⁴. W ramach realizacji tych działań personel misji doradza ukraińskim organom, w szczególności ukraińskiej straży granicznej i służbom celnym, w jaki sposób ułatwić przepływ uchodźców z terytorium Ukrainy do Rumunii, Polski i na Słowację, a także przepływ pomocy humanitarnej na Ukrainę. W kwietniu 2022 roku mandat misji powiększono o wspieranie ukraińskich władz w zakresie prowadzenia dochodzeń i ścigania międzynarodowych przestępstw popełnionych w rezultacie agresji zbrojnej Rosji na Ukrainę¹⁵. W tym kontekście misja współpracuje w szczególności z Prokuraturą Generalną Ukrainy, prokuraturami regionalnymi i organami ścigania. Ponadto zapewnia ścisłą koordynację działań z Agencją Unii Europejskiej do spraw Współpracy Organów Ścigania oraz z Międzynarodowym Trybunałem Karnym, a także z państwami członkowskimi UE działającymi w ramach wsparcia dla prowadzenia dochodzeń oraz postępowań karnych w sprawach międzynarodowych przestępstw na terytorium Ukrainy.

¹³ F. Fluri (red.), *Monitorynh vyklykiv uryaduvannyu v sektori bezpeky Ukrainy*, Materiały s'omoyi mizhnarodnoyi konferentsiyi "Sektor tsyvil'noyi bezpeky: perebih i vyklyky reform", Kyiv 2017, s. 5 [Ф. Флурі (ред), *Моніторинг викликів урядуванню в секторі безпеки України*, Матеріали сьомої міжнародної конференції "Сектор цивільної безпеки: перебіг і виклики реформ", Київ 2017, с. 5].

¹⁴ Decyzja Rady (WPZiB) 2022/638 z dnia 13 kwietnia 2022 r. zmieniająca decyzję 2014/486/WPZiB w sprawie misji doradczej Unii Europejskiej na rzecz reformy cywilnego sektora bezpieczeństwa na Ukrainie (EUAM Ukraine).

¹⁵ Decyzja Rady (WPZiB) 2022/452 z dnia 18 marca 2022 r. dotycząca zmiany decyzji 2014/486/WPZiB w sprawie misji doradczej Unii Europejskiej na rzecz reformy cywilnego sektora bezpieczeństwa na Ukrainie (EUAM Ukraine).

STRUKTURA DOWODZENIA MISJI ORAZ JEJ SKŁAD

Misja EUAM Ukraine, jako operacja zarządzania kryzysowego, ma jednolitą strukturę dowodzenia¹⁶. Komitet Polityczny i Bezpieczeństwa (KPiB) w ramach odpowiedzialności Rady oraz Wysokiego Przedstawiciela (WP) sprawuje kierownictwo strategiczne oraz kontrolę polityczną nad misją. Ponadto Komitet jest upoważniony przez Radę do podejmowania decyzji w sprawie mianowania szefa misji (na wniosek WP), zmiany koncepcji operacji oraz planu operacji¹⁷. Decyzje dotyczące celów misji oraz jej zakończenia należą do prerogatyw Rady.

Cywilny dowódca operacji pełni kontrolę oraz sprawuje dowództwo na poziomie strategicznym. Podlega kierownictwu strategicznemu oraz kontroli politycznej ze strony KPiB, a także zwierzchnictwu WP¹⁸. Poza tym jest dyrektorem Komórki Planowania i Prowadzenia Operacji Cywilnych¹⁹. Komórkę tę przekazano do dyspozycji cywilnego dowódcy w celu planowania oraz prowadzenia misji. Do zadań dowódcy misji należy między innymi zapewnienie skutecznego oraz właściwego wykonywania decyzji Rady i KPiB, w tym poprzez wydawanie szefowi misji odpowiednich do potrzeb wytycznych oraz służenie mu doradztwem, a także wsparciem technicznym²⁰.

Szef misji jest osobą, która przyjmuje odpowiedzialność za misję, a także sprawuje nad nią kontrolę oraz dowództwo na poziomie operacyjnym²¹. Podlega bezpośrednio cywilnemu dowódcy oraz prowadzi działania, które są zgodne z jego wytycznymi. W skład zespołu szefa misji wchodzi jego zastępca oraz dyrektor departamentu operacji. W ramach kompetencji operacyjnych szef misji sprawuje kontrolę nad personelem misji oraz nad osobami z innych krajów biorącymi udział w operacji. Szef misji koordynuje swoje działania z delegaturą UE na Ukrainie w celu zapewnienia spójności działań realizowanych przez Unię w tym regionie. Ponadto odpowiada on za administrację, logistykę, udostępnianie informacji i bezpieczeństwo operacji.

W skład misji wchodzi również komórka do spraw projektów, określająca oraz realizująca projekty realizowane w ramach misji²². Komórka ta ma za zadanie koordynowanie i usprawnianie realizacji projektów, które są wdrażane przez państwa członkowskie UE oraz państwa trzecie w ramach ich obowiązków, a także doradza w kwestii tych projektów w zakresie związanym z misją. Do zadań Wysokiego Przedstawiciela należy udostępnianie Agencji Straży Granicznej i Przybrzeżnej (Frontex), rządowi Ukrainy oraz innym państwom, które przyłączyły się do realizacji działań w ramach misji, informacji niejawnych Unii Europejskiej utworzonych do celów realizacji misji EUAM Ukraine, jeżeli to udostępnienie jest konieczne²³.

¹⁶ Decyzja Rady 2014/486/WPZiB z dnia 22 lipca 2014 r. w sprawie misji doradczej Unii Europejskiej na rzecz reformy cywilnego sektora bezpieczeństwa na Ukrainie (EUAM Ukraine), art. 3.

¹⁷ Ibidem, art. 7.

¹⁸ Ibidem, art. 5, ust. 2.

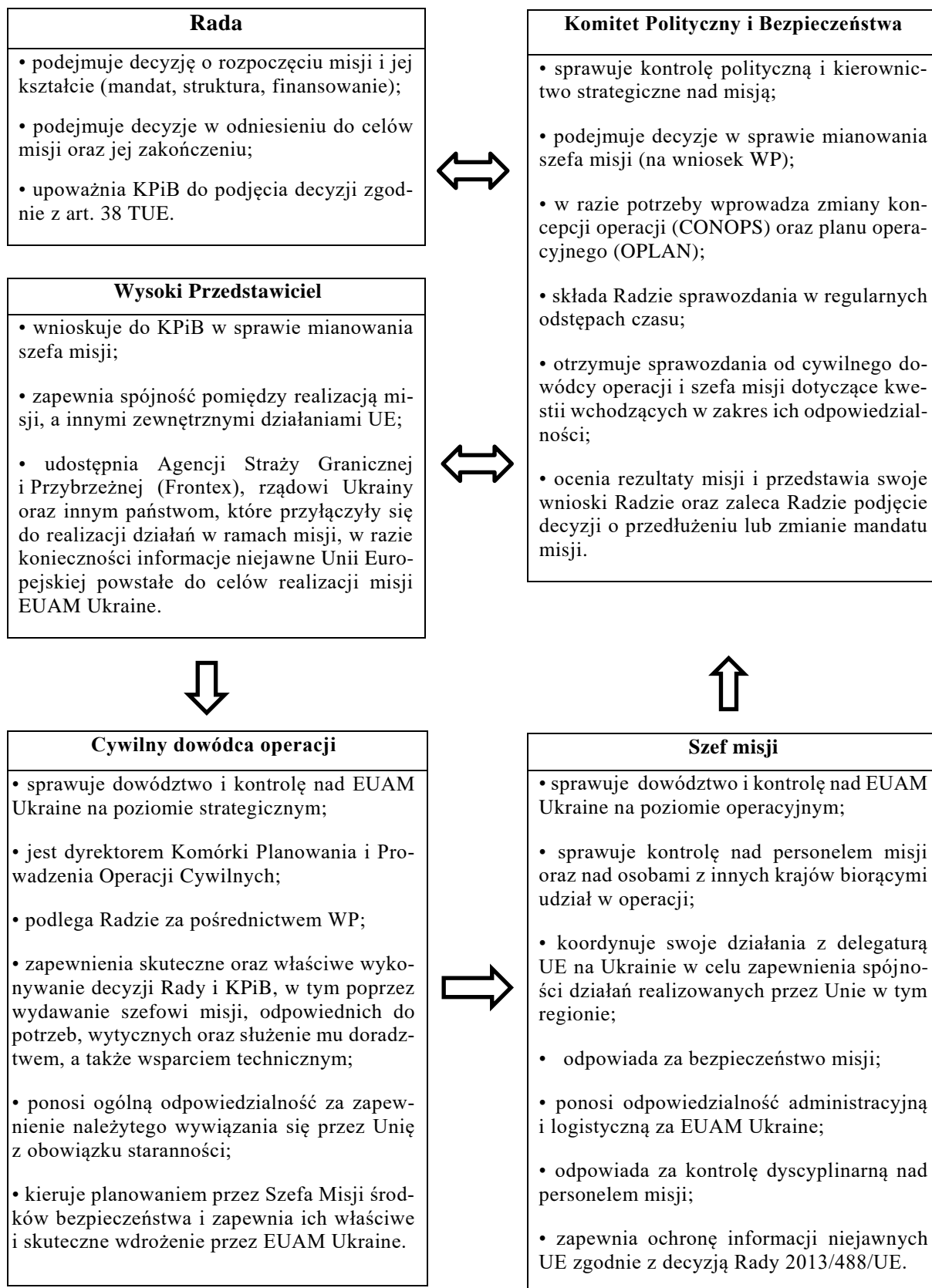
¹⁹ Ibidem, art. 5, ust. 1.

²⁰ Ibidem, art. 5, ust. 3.

²¹ Ibidem, art. 6, ust. 1.

²² Ibidem, art. 15, ust. 1.

²³ Ibidem, art. 17.

Rysunek 1. Kompetencje w zakresie kontroli politycznej i kierownictwa strategicznego misji EUAM Ukraine
Źródło: opracowanie własne.

W skład misji EUAM Ukraine wchodzi około 300 międzynarodowych oraz ukraińskich pracowników. Jest to głównie personel oddelegowany przez państwa członkowskie UE²⁴. Ponadto w ramach misji działają instytucje UE oraz Europejska Służba Działań Zewnętrznych. Mimo tego, iż jest to misja UE, poza reprezentantami większości krajów członkowskich biorą w niej również udział przedstawiciele państw zaproszonych, którymi są między innymi Norwegia, Szwajcaria, a wcześniej także Gruzja, Kanada i Turcja²⁵. Siedziba główna wraz z dowództwem misji mieści się w Kijowie. Jej biura regionalne znajdują się w Charkowie, Mariupolu, Odessie oraz we Lwowie, ponadto misja posiada mobilną jednostkę. W związku z rozpoczęciem przez Federację Rosyjską pełnoskalowej wojny na Ukrainie biura regionalne misji w Mariupolu i Charkowie są tymczasowo zamknięte. Do najważniejszych zadań personelu biur regionalnych należy wspieranie działań kwatery głównej w zakresie koordynacji projektów misji, rozpoznania lokalnych potrzeb instytucji i organizacji znajdujących się w obrębie zainteresowania misji oraz realizacja szkoleń na szczeblu obwodów Ukrainy.

FINANSOWANIE MISJI

Wydatki na operacje UE realizowane w ramach Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa (WPZiB) są pokrywane z budżetu Unii. Wyjątek stanowią operacje, które mają wpływ na kwestie polityczno-obronne lub wojskowe, w takim przypadku koszty ponoszą państwa członkowskie Unii Europejskiej według kryterium PKB²⁶. Zgodnie z mandatem EUAM Ukraine jest misją cywilną, z czego wynika, że jest finansowana z budżetu UE. Organem decyzyjnym w sprawie wydzielania środków finansowych na pokrycie przewidzianych wydatków misji jest Rada.

Na okres od 22 lipca 2014 roku do 31 maja 2024 roku kwota przyznana na pokrycie wydatków misji została określona na 230 732 002,49 euro (patrz tab. 1). Do powyższej kwoty należy również doliczyć sumy przewidziane na realizację projektów w ramach misji EUAM Ukraine przekazane przez państwa spoza UE biorące udział w tego typu projektach. W związku z przedłużeniem czasu trwania misji oraz rozszerzenia zadań realizowanych w ramach jej mandatu z roku na rok kwota wydzielona na pokrycie wydatków misji wzrasta. Zarządzanie wszystkimi wydatkami w ramach misji EUAM Ukraine jest zgodne z przepisami oraz procedurami mającymi zastosowanie do budżetu ogólnego Unii²⁷.

²⁴ European Union EUAM Ukraine, *Composition and capacities*, <https://www.euam-ukraine.eu/our-mission/about-us/> (13.06.2023).

²⁵ EUAM na Ukrainie, <https://info.policja.pl/inf/wspolpraca-miedzynarod/misje-pokojowe/126697,EUAM-na-Ukrainie.html> (2.05.2023).

²⁶ Traktat o Unii Europejskiej, (Dz. Urz. UE C 202 z 7.06.2016), art. 41, ust. 2.

²⁷ Decyzja Rady 2016/2083/WPZiB z dnia 28 listopada 2016 roku zmieniająca decyzję 2014/486/WPZiB w sprawie misji doradczej Unii Europejskiej na rzecz reformy cywilnego sektora bezpieczeństwa na Ukrainie (EUAM Ukraine), s. 55.

Tabela 1. Kwoty referencyjne przewidziane na pokrycie wydatków misji EUAM Ukraine 2014-2024

Okres finansowania	Podstawa prawna	Kwota referencyjna w euro
22.07.2014-30.11.2014	Decyzja Rady 2014/486/WPZiB z dnia 22 lipca 2014 roku w sprawie misji doradczej Unii Europejskiej na rzecz reformy cywilnego sektora bezpieczeństwa na Ukrainie (EUAM Ukraine)	2 680 000
1.12.2014-30.11.2015	Decyzja Rady 2014/800/WPZiB z dnia 17 listopada 2014 roku w sprawie uruchomienia misji doradczej Unii Europejskiej na rzecz reformy cywilnego sektora bezpieczeństwa na Ukrainie i zmieniająca decyzję 2014/486/WPZiB (EUAM Ukraine)	13 100 000
1.12.2015-30.11.2016	Decyzja Rady (WPZiB) 2015/2249 z dnia 3 grudnia 2015 roku zmieniająca decyzję 2014/486/WPZiB w sprawie misji doradczej Unii Europejskiej na rzecz reformy cywilnego sektora bezpieczeństwa na Ukrainie (EUAM Ukraine)	17 670 000
1.12.2016-30.11.2017	Decyzja Rady (WPZiB) 2016/2083 z dnia 28 listopada 2016 roku zmieniająca decyzję 2014/486/WPZiB w sprawie misji doradczej Unii Europejskiej na rzecz reformy cywilnego sektora bezpieczeństwa na Ukrainie (EUAM Ukraine)	20 800 000
1.12.2017-31.05.2019	Decyzja Rady (WPZiB) 2017/2371 z dnia 18 grudnia 2017 r. zmieniająca decyzję 2014/486/WPZiB w sprawie misji doradczej Unii Europejskiej na rzecz reformy cywilnego sektora bezpieczeństwa na Ukrainie (EUAM Ukraine)	33 843 302,49
1.06.2019-31.05.2021	Decyzja Rady (WPZiB) 2019/761 z dnia 13 maja 2019 r. zmieniająca decyzję 2014/486/WPZiB w sprawie misji doradczej Unii Europejskiej na rzecz reformy cywilnego sektora bezpieczeństwa na Ukrainie (EUAM Ukraine)	54 138 700
1.06.2021-31.05.2024	Decyzja Rady (WPZiB) 2021/813 z dnia 20 maja 2021 r. zmieniająca decyzję 2014/486/WPZiB w sprawie misji doradczej Unii Europejskiej na rzecz reformy cywilnego sektora bezpieczeństwa na Ukrainie (EUAM Ukraine)	88 500 000
Suma:		230 732 002,49

Źródło: opracowanie własne.

PRZEBIEG MISJI EUAM UKRAINE

W ciągu ostatnich ośmiu lat misja EUAM Ukraine ściśle współpracowała ze stroną ukraińską w celu przeprowadzenia reformy cywilnego sektora bezpieczeństwa Ukrainy, zapewniając przede wszystkim strategiczne doradztwo oraz wsparcie praktyczne dla konkretnych działań reformatorskich zgodnie ze standardami unijnymi. W latach 2014-2022 doradcy misji w strategicznym partnerstwie z Parlamentem Ukrainy opracowali 72 projekty różnego rodzaju ustaw oraz 27 kluczowych dokumentów strategicznych, a także przeszkolili 32 000 osób²⁸.

Reformowanie cywilnego sektora bezpieczeństwa rozpoczęło się od Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Ukrainy (MSWU). Po dyskusji na rozszerzonym posiedzeniu MSWU, które odbyło się 22 października 2014 roku, Gabinet Ministrów Ukrainy zatwierdził Strategię rozwoju organów spraw wewnętrznych Ukrainy oraz Koncepcję działań priorytetowych dla reformy MSWU, przewidującą rozwiązanie szeregu problemów i spełnienie warunków integracji

²⁸ European Union EUAM Ukraine, *Progress in Reform*, <https://www.euam-ukraine.eu/our-mission/progress-in-reform/> (9.07.2023).

europejskiej poprzez zapewnienie sprawnego funkcjonowania instytucji gwarantujących rządy prawa, przestrzeganie praw i wolności człowieka i obywatela oraz ich skuteczną ochronę²⁹. Należy zaznaczyć, że eksperci misji uczestniczyli w opracowaniu powyższych dokumentów jeszcze przed oficjalnym rozpoczęciem prac misji EUAM Ukraine. Oprócz tego personel misji przeprowadził szereg szkoleń oraz dostarczał sprzęt ekspercki i kryminalistyczny ukraińskiej Policji³⁰.

W ramach współpracy ze Służbą Bezpieczeństwa Ukrainy (SBU) eksperci misji EUAM Ukraine prowadzili szkolenia organizowane przez National Crime Agency of Great Britain oraz London Economic Crime Academy, mające na celu usprawnienie dochodzeń w sprawach prania pieniędzy, odzyskiwania mienia oraz przekupstwa³¹. Ponadto misja zorganizowała spotkanie dla personelu SBU z Koordynatorem UE do spraw Zwalczenia Terroryzmu oraz nawiązała kontakty między SBU a kierownictwem EUROPOLU i EUROJUSTU³². Obie strony zgodziły się również na kontynuację współpracy w dziedzinie łączności strategicznej i bezpieczeństwa informacji. Eksperci misji uczestniczyli też w opracowaniu projektu Koncepcji reformy Służby Bezpieczeństwa Ukrainy.

Współpracując ze Strażą Graniczną Ukrainy (SGU), eksperci misji doradzali w zakresie tworzenia wysokiej jakości strategii komunikacyjnych i public relations. Funkcjonariusze SGU przyznają, że zapotrzebowanie na takie umiejętności nasiliło się w związku z wojną hybrydową, gdyż straż graniczna Federacji Rosyjskiej szybciej i lepiej przedstawiała swoją wersję wydarzeń na granicy rosyjsko-ukraińskiej³³. Wraz z innymi międzynarodowymi partnerami EUAM Ukraine udziela również wsparcia i konsultacji w zakresie opracowania Strategii Bezpieczeństwa Narodowego, Strategii Rozwoju Straży Granicznej, Koncepcji i Strategii Zintegrowanego Zarządzania Granicami³⁴. Misja EUAM Ukraine wspierała i doradzała w zakresie opracowania projektu ustawy o prokuraturze³⁵. Ponadto misja poparła utworzenie Narodowego Biura Antykorupcyjnego oraz Narodowej Agencji do spraw Zapobiegania Korupcji, działając jako obserwator w komisjach selekcyjnych wybierających szefów oraz ich zastępców w powyższych instytucjach.

²⁹ Rozporyadzhennya Kabinetu ministriv Ukrainy „Pro skhvalennya Stratehii rozvytku orhaniv systemy Ministerstva vnutrishnikh sprav na period do 2020” roku, vid 15 lystopada 2017 r. № 1023 [Розпорядження Кабінету міністрів України „Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020” року, від 15 листопада 2017 р. № 1023].

³⁰ *KMYES peredala suchasne sporyadzhennya* [КМЄС передала сучасне спорядження], <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2123650-konsultativna-misia-es-peredala-ukrainskim-kriminalistam-sucasne-sporadzena.html> (26.07.2023).

³¹ N. Seredyuk, *Rol' YES u reformuvannisystemy tsyvil'noyi bezpeky v Ukraini*, “Visnyk NTUU «КПІ». Politolohiya. Sotsiolohiya. Pravo” 2019, Vypusk 3 (43), s. 199 [Н. Середюк, *Роль ЄС у реформуванні системи цивільної безпеки в Україні*, “Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право” 2019, Випуск 3 (43), с. 199].

³² *Continuous cooperation: EUAM Head of Mission meets new Head of the Security Service*, <https://www.euam-ukraine.eu/news/latest-news/continuous-cooperation-euam-head-of-mission-meets-new-head-of-the-security-service/> (22.07.2023).

³³ N. Seredyuk [Н. Середюк], op. cit., s. 200.

³⁴ *Partnerstvo Ukrainy-YES u bezpekiviy sferi: suchasnyy stan i perspektyvy* [Партнерство Україна-ЄС у безпековій сфері: сучасний стан і перспективи], <https://razumkov.org.ua/uploads/other/.pdf>, с. 60.

³⁵ European Union EUAM Ukraine, Progress in Reform, <https://www.euam-ukraine.eu/our-mission/progress-in-reform/> (5.08.2023).

Należy zaznaczyć, że czasami zarówno personelowi misji, jak i jej ukraińskim partnerom trudno było wytyczyć granicę, gdzie kończy się doradztwo „strategiczne”, a zaczyna doradztwo taktyczne, operacyjne czy techniczne. Ponadto ukraińscy urzędnicy zwracają uwagę, że udana współpraca była realizowana wtedy, gdy dyskutowano nad dokumentami strategicznymi lub projektami ustaw, więc jeśli współpraca z EUAM przebiegała zgodnie ze „strategią”, to poza nią skuteczność misji poważnie spadała³⁶. Na przykład pracownicy misji, którzy pomagali w opracowywaniu dokumentów koncepcyjnych, odmawiali udziału w przygotowywaniu planu działania w ramach strategii, tłumacząc się tym, że mandat misji nie upoważnia ich do tego typu działań³⁷. Misja EUAM nie była również bezpośrednio zaangażowana na przykład w reformę policji patrolowej, również ze względu na ograniczenie własnych uprawnień wynikających z mandatu.

PODSUMOWANIE

Misja EUAM Ukraine trwa już ponad osiem lat i wciąż jest w trakcie realizacji, trudno zatem jednoznacznie poddać ocenie jej efektywność. Sam fakt obecności misji Unii Europejskiej na Ukrainie od 2014 roku świadczy o konieczności zaangażowania się międzynarodowej wspólnoty w rozwiązywanie wewnętrznych problemów tego państwa, które jest kluczowym elementem w zapewnieniu stabilności w regionie Europy Wschodniej. Misja EUAM Ukraine jest kroplą w morzu potrzeb Ukrainy, jednak bez wątpienia przyczynia się do wsparcia jednego z najważniejszych filarów odbudowy tego kraju, którym jest cywilny sektor bezpieczeństwa.

Po rewolucji godności oraz podpisaniu przez Ukrainę układu stowarzyszeniowego z UE w 2014 roku szeroko rozumiane reformy znalazły się na jednym z czołowych miejsc w programie ukraińskiego rządu. W tym kontekście reforma cywilnego sektora bezpieczeństwa została uznana za priorytet. Reakcją Unii Europejskiej na dążenia Ukrainy w kierunku integracji europejskiej, a także europejskich demokratycznych wartości było podjęcie misji doradczej na rzecz reformy cywilnego sektora bezpieczeństwa na Ukrainie, powołanej Decyzją Rady z dnia 22 lipca 2014 roku w ramach mechanizmu WPBiO UE. Podstawowym celem działania misji EUAM Ukraine jest wsparcie rządu ukraińskiego oraz pomoc w reformowaniu cywilnego sektora bezpieczeństwa. Oficjalnie misja rozpoczęła swoją działalność 1 grudnia 2014 roku. Jednak już na początku 2015 roku doszło do pierwszych zmian w mandacie misji. Zmiany te umożliwiły uzyskanie sposobności działania na poziomie operacyjnym. Biorąc pod uwagę wyzwania stojące przed misją w 2022 roku dokonano kolejnych zmian w jej mandacie. Został on rozszerzony o działania na rzecz wsparcia granic, a także wspierania ukraińskich władz w zakresie prowadzenia dochodzeń i ścigania zbrodni wojennych popełnionych

³⁶ N. Seredyuk [Н. Середюк], op. cit., s. 200.

³⁷ *YES kazhe, shcho dopomahaye v reformi sektora bezpeky. Chy efektyvna tsya dopomoha?*, [ЄС каже, що допомагає в реформі сектора безпеки. Чи ефективна ця допомога?], <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/10/29/7040086/> (8.07.2023).

przez SZ Federacji Rosyjskiej na Ukrainie. Ogromny postęp dokonany od 2015 roku w odniesieniu do zwiększenia zdolności operacyjnych oraz reakcji na nowe wyzwania pozwolił na rozszerzenie zakresu zaangażowania misji.

EUAM Ukraine, jako operacja zarządzania kryzysowego, ma jednolitą strukturę dowodzenia. Komitet Polityczny i Bezpieczeństwa sprawuje kierownictwo strategiczne oraz kontrolę polityczną nad misją w ramach odpowiedzialności Rady i Wysokiego Przedstawiciela. Cywilny dowódca operacji pełni kontrolę oraz sprawuje dowództwo na poziomie strategicznym, a szef misji jest osobą, która przyjmuje za nią odpowiedzialność, a także sprawuje nad nią kontrolę oraz dowództwo na poziomie operacyjnym. Personel misji liczy około 300 międzynarodowych oraz ukraińskich pracowników. Siedziba główna EUAM Ukraine wraz z jej dowództwem mieści się w stolicy Ukrainy. Rozszerzenie mandatu misji oraz wzrost liczby realizowanych przez nią projektów zdecydowały o utworzeniu biur regionalnych EUAM Ukraine w Odessie, Lwowie, Charkowie, Mariupolu oraz mobilnej jednostki, która, w zależności od potrzeb misji, działa w różnych regionach Ukrainy. Działalność regionalnych biur umożliwiła szybszą i skuteczniejszą realizację projektów misji oraz rozpoznanie lokalnych potrzeb instytucji i organizacji sektora bezpieczeństwa cywilnego. Wydatki na misję EUAM Ukraine realizowanej w ramach WPZiB są pokrywane z budżetu Unii Europejskiej i w okresie od 22 lipca 2014 roku do 31 maja 2024 roku zostały określone na 230 732 002,49 euro. Środki te umożliwiły realizację w ramach misji wielu projektów, przeprowadzenie licznych szkoleń oraz przekazanie dużej ilości specjalistycznego sprzętu dla ukraińskich instytucji i organizacji, które tworzą cywilny sektor bezpieczeństwa na Ukrainie.

Do sukcesów misji EUAM Ukraine można zaliczyć szereg przedsięwzięć, które wiążą się ze wsparciem procesu reform w już istniejących instytucjach cywilnego sektora bezpieczeństwa, takich jak Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Ministerstwo Sprawiedliwości, Policja, Prokuratura Generalna, Straż Graniczna, Służba Bezpieczeństwa Ukrainy, oraz udziałem we współtworzeniu nowych instytucji, które zajmują się zwalczaniem korupcji. Należy również zaznaczyć, że personel misji od 24 lutego 2022 roku realizuje swoje zadania w czasie trwania stanu wojennego, co przekłada się na powstawanie różnego rodzaju ograniczeń wynikających z ustawy o reżimie prawnym stanu wojennego z dnia 12 maja 2015 roku. Przed misją stoi wiele wyzwań związanych z czynnikami przyczyniającymi się do spowolnienia procesu reformowania, do których należą między innymi: luki prawne, opór wobec zmian, niedostateczne finansowanie oraz głęboko zakorzeniona korupcja.

BIBLIOGRAFIA

Analityczna zapyska zastupnyka dyrektora instytutu svitovoyi polityky. [Аналітична записка заступника директора інституту світової політики]. <http://iwp.org.ua/publication/pershij-rik-euam-v-ukrayini-ambitsiyi-proty-realnosti/>].

- Continuous cooperation: EUAM Head of Mission meets new Head of the Security Service. 2015. <https://www.euam-ukraine.eu/news/latest-news/continuous-cooperation-euam-head-of-mission-meets-new-head-of-the-security-service/>.
- Decyzja Rady (WPZiB) 2022/452 z dnia 18 marca 2022 r. dotycząca zmiany decyzji 2014/486/WPZiB w sprawie misji doradczej Unii Europejskiej na rzecz reformy cywilnego sektora bezpieczeństwa na Ukrainie (EUAM Ukraine).
- Decyzja Rady (WPZiB) 2022/638 z dnia 13 kwietnia 2022 r. zmieniająca decyzję 2014/486/WPZiB w sprawie misji doradczej Unii Europejskiej na rzecz reformy cywilnego sektora bezpieczeństwa na Ukrainie (EUAM Ukraine).
- Decyzja Rady 2014/486/WPZiB z dnia 22 lipca 2014 r. w sprawie misji doradczej Unii Europejskiej na rzecz reformy cywilnego sektora bezpieczeństwa na Ukrainie (EUAM Ukraine).
- Decyzja Rady 2016/2083/WPZiB z dnia 28 listopada 2016 roku zmieniająca decyzję 2014/486/WPZiB w sprawie misji doradczej Unii Europejskiej na rzecz reformy cywilnego sektora bezpieczeństwa na Ukrainie (EUAM Ukraine).
- EUAM na Ukrainie. 2022. <https://info.policja.pl/inf/wspolpraca-miedzynarod/misje-pokojowe/126697,EUAM-na-Ukrainie.html>.
- European Union EUAM Ukraine. 2023. <https://www.euam-ukraine.eu/>.
- Fluri Filip (red). 2017. Monitorynh vyklykiv uryaduvannyu vsektori bezpeky Ukrayiny. Materialy s'omoyi mizhnarodnoyi konferentsiyi "Sektor tsyvil'noyi bezpeky: perebih i vyklyky reform". Kyiv: „Zapovit” [Флурі Філіпп (ред). 2017. Моніторинг викликів урядуванню в секторі безпеки України. Матеріали сьомої міжнародної конференції "Сектор цивільної безпеки: перебіг і виклики реформ". Київ: „Заповіт”].
- KMYES peredala suchasne sporyadzhennya. 2016. [КМСС передала сучасне спорядження]. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2123650-konsultativna-misia-es-peredala-ukrainskim-kriminalistam-sucasne-sporadzhenna.html>.
- Kurowska Xymena. 2008. The Role of ESDP Operations, W European Defence and Security Policy. An Implementation Policy. eds. M. Merlingen, R. Ostrauskaite, Abingdon: Routledge.
- Lyst Ministra zakordonnykh sprav Ukrayiny do Vysokoho predstavnyka Yevropeys'koho Soyuzu iz zakordonnykh sprav i polityky bezpeky vid 11 lypnya 2014 roku [Лист Міністра закордонних справ України до Високого представника Європейського Союзу із закордонних справ і політики безпеки від 11 липня 2014 року].
- OECD DAC Handbook on Security System Reform. Supporting Security and Justice, OECD. 2007. <http://www.oecd.org/dataoecd/43/25/38406485.pdf>.
- Partnerstvo Ukrayina-YES u bezpekoviy sferi:suchasnyy stan i perspektyvy. 2021. [Партнерство Україна-ЄС у безпековій сфері: сучасний стан і перспективи]. <https://razumkov.org.ua/uploads/other/.pdf>.
- Przybylska-Maszner Beata. 2010. Misje cywilne Unii Europejskiej. Poznań: WNPiD UAM.
- Report „Security Sector Reform in post-conflict states critical to consolidating peace”. 2022. Security Council, SC/8958, <http://www.un.org/News/Press/docs/2007/sc8958.doc.htm>.
- Rozporyadzhennya Kabinetu ministriv Ukrayiny „Pro skhvalennya Stratehiyi rozvytku orhaniv systemy Ministerstva vnutrishnikh sprav na period do 2020” roku, vid 15 lystopada 2017 r. № 1023 [Розпорядження Кабінету міністрів України „Про

- схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020” року, від 15 листопада 2017 р. № 1023].
- Seredyuk Nataliya. 2019. „Rol’ YES u reformuvanni systemy tsyvil’noy bezpeky v Ukraini”. Visnyk NTUU «KPI». Politolohiya. Sotsiolohiya. Pravo. Vypusk 3 (43). [Середюк Наталія. 2019. „Роль ЄС у реформуванні системи цивільної безпеки в Україні”. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Випуск 3 (43)].
- Traktat o Unii Europejskiej, (Dz. Urz. UE C 202 z 7.06.2016).
- Uhoda mizh Ukrainoyu ta Yevropeys’kym Soyuzom shchodo Statusukonsul’tatyvnoyi misiyi Yevropeys’koho Soyuzu z reformuvannya sektoru tsyvil’noyi bezpeky Ukrainy (KMYES v Ukraini), Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR), 2015, № 984_012 [Угода між Україною та Європейським Союзом щодо статусу Консультативної місії Європейського Союзу з реформування сектору цивільної безпеки України (КМЄС в Україні), Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 984_012].
- YES kazhe, shcho dopomahaє v reformi sektora bezpeky. Chy efektyvna tsya dopomoha?. 2015. [ЄС каже, що допомагає в реформі сектору безпеки. Чи ефективна ця допомога?]. <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/10/29/7040086/>.
- Zakon Ukrainy «Pro ratyfikatsiyu Uhody mizh Ukrainoyu ta Yevropeys’kym Soyuzom shchodo statusu Konsul’tatyvno misiyi Yevropeys’koho Soyuzu z reformuvannya sektoru tsyvil’noyi bezpeky Ukrainy (KMYES v Ukraini)», Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR), 2015, № 13. [Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Союзом щодо статусу Консультативної місії Європейського Союзу з реформування сектору цивільної безпеки України (КМЄС в Україні)», Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13].
- Zięba Ryszard. 2007. Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.